

J e l e n t é s

az Emberi Erőforrások Minisztériuma Közgyűjteményi Főosztályának iránymutatása alapján
készítette

OSZK - Könyvtári Intézet
Kutatási és Szervezetfejlesztési Osztály
2014. 07. 28.

A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) működésének legfontosabb jellemzői

A megyei könyvtárak 2013. évi beszámolóí és legfontosabb tervadatai alapján

A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) a magyar könyvtári rendszer átfogó alrendszere, amely az Emberi Erőforrások Minisztériuma szakmai irányításával, 2013-ban 1,7 Mrd Ft-os állami támogatást használt fel.

A megyei könyvtárak által működtetett rendszer az 5.000 fő alatti településeken élő lakosság számára biztosít egységes, magas színvonalú közösségi-, könyvtári ellátást, információs szolgáltatást.

A KSZR szolgáltató és szolgáltatást igénybe vevő tagokból áll.

Szolgáltató a megyei könyvtár, mely a könyvtári szolgáltatás mellett a KSZR ellátás megyei működtetését is végzi, valamint azok a városi könyvtárak, melyek a megyei könyvtár koordináló tevékenysége mellett alkalmasak a térségi feladatok ellátására.

2013-ban a 19 megyei könyvtár mellett 49 városi könyvtár, így összesen 68 könyvtár vett részt szolgáltatóként az ellátásban. A szolgáltatást igénybe vevő települések száma 2 273 volt.

Az ellátás tartalmát a Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszer működéséről szóló 39/2013. (V. 31.) EMMI rendelet 4. §-a határozza meg, felsorolva 19 könyvtári szolgáltatási tevékenységet, melyek köre könyvtárellátási megállapodással még bővíthető.

A szolgáltató könyvtár szerteágazó, komplex könyvtári szolgáltatásokkal látja el a kistéleplést. Így szó sincs többé pusztán könyvkölcsönző falusi könyvtárakról.

Ellenkezőleg, a könyvtár a települési közélet központi szerepű kulturális intézménye: innovatív, tudás- és közösségfejlesztő, képességeket fejlesztő intézmény.

Működése pozitív hatást fejt ki a digitális írás-olvasás képességének, az elektronikus szolgáltatások kezelésének, az információ-keresésnek a fejlesztésében, az egész életen át tartó tanulás és a közösségi tevékenységek ösztönzésében, az értő olvasás, az oktatás és a köznevelés területén. Emellett hangsúlyos szerepe van a felzárkóztatásban. Szociális funkciója révén a könyvtár képes a kisebbségek megszólítására, a személyes foglalkozásra. Mindemellett jelentős szerepe van a nemzetiségi ellátásban.

A könyvtár ma találkozási pontként is működik. Nemcsak az emberek találkozási pontjaként (randevú helyszíneként), hanem a különböző kultúrák, az eltérő szocio-kulturális helyzetek, társadalmi tudások, a közösségi események, a tudásátadás különböző formái találkozási pontjaként is értelmezhető!

A KSZR elterjedtsége

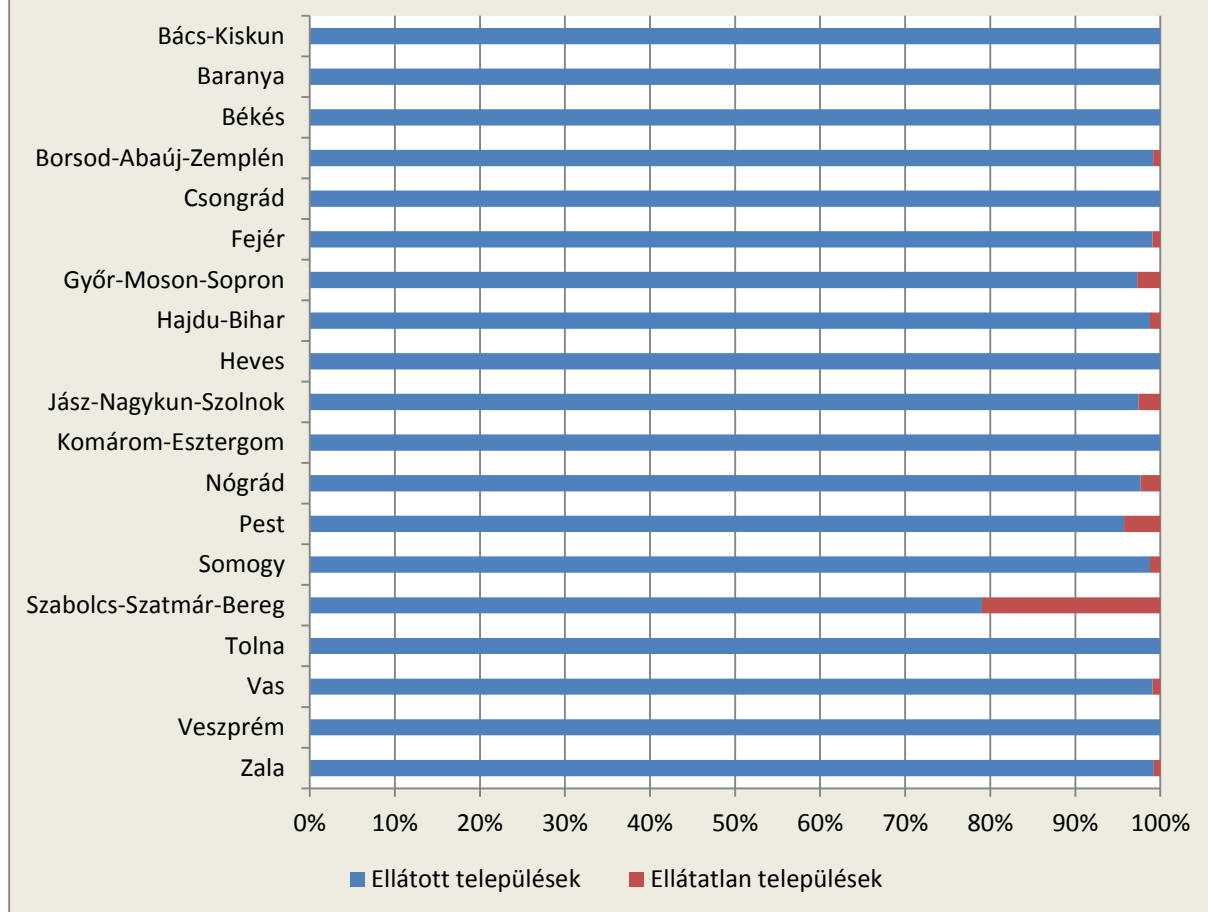
2013 végéig az 5.000 fő alatti települések (2.579) 88 %-a, 2 273 település önkéntesen csatlakozott a rendszerhez. Elterjedt és az ország minden megyéjében egységesen működő rendszerről van tehát szó! A 2 273 szolgáltató helyből 118-at könyvtárbusz lát el, a többi helyszínen (2 155) telepített könyvtári szolgáltató hely működik.

2014-ben a könyvtári szolgáltató helyek száma 73-al bővül. Bővül továbbá a könyvtárbuszos ellátás is. Baranya megye újabb könyvtárbusz beszerzésével a meglévő kapacitását fejleszti, míg Szabolcs-Szatmár-Bereg megye új könyvtárbusz beállításával kezdi el a szolgáltatást. A két megyében összesen 142 településre jutnak el a könyvtárbuszok.

2013-ban mindössze 78 település nem biztosított könyvtári ellátást lakossága számára. Ezek többségében, a KSZR lehetőségek igénybe vételével 2014-ben meg fog oldódni az ellátás.

Az ellátás kiterjedtségét szemlélteti az alábbi grafikon, melyen piros színnel jelöltük az ellátatlan települések arányát.

Ellátott és ellátatlan kistélepülések aránya megyénként 2013-ban

A KSZR általános jellemzése

A KSZR működtetését a megyei könyvtárak a költségvetési törvényben (2013. évi CCXXX. törvény) biztosított kiegészítő támogatásból finanszírozzák. Minden ellátott település után, az adott település lakosságszámát figyelembe vevő sávok mentén kapja a megyei könyvtár a támogatást, így a forrás mértéke igazodik az ellátandó feladat nagyságrendjéhez. A sávokhoz rendelt összegek 2014-ben az alábbiak:

- 1 000 fő lakosságszámú vagy az alatti település fajlagos összeg: 668 300 Ft/település
- 1 001 – 1 500 fő lakosságszám közötti település fajlagos összeg: 1 060 076 Ft/település
- 1 501 – 5 000 fő lakosságszám közötti település fajlagos összeg: 1 002 460 Ft/település

A KSZR ellátás egységes normarendszer mentén működik annak érdekében, hogy az egyes megyékben a szolgáltatás – a térségi egyediségek figyelembe vételével – közel azonos minőségben valósuljon meg. **A KSZR ellátás küldetése, hogy lakóhelytől függetlenül minden magyar állampolgár azonos színvonalú könyvtári szolgáltatásban részesüljön.**

A KSZR ellátás legfontosabb célja, hogy magas szakmai színvonalú, élő, folyamatos és hozzáférhető könyvtári, egyben közösségfejlesztő szolgáltatást biztosítson a vidéken élő lakosságnak.

A megyei könyvtárak következetes és tervszerű munkával építik, fejlesztik az ellátási rendszert, amelybe indokolt esetben az iskolai könyvtári feladatok ellátását is betagozzák.

Nemcsak szakmai értelemben beszélhetünk korszerűen, gazdaságosan és költséghatékonyan működő ellátásról, a lakossági visszajelzések alapján elmondhatjuk, hogy a kistélepüléseken élők számára a KSZR ellátás mással nem pótolható erőforrást jelent. Erről így ír egy visszajelzés:

„mind a bábelőadáson, mind a cigány népismereti előadáson, a rendhagyó irodalmi órán új és hasznos ismeretekkel gazdagodtak tanulóink. Jól érezték magukat. Felkészült, gyerekközpontú előadók segítették tanulóink ismeretének gyarapodását...” (Nógrád)

Közösségi szolgáltatások, a KSZR ereje

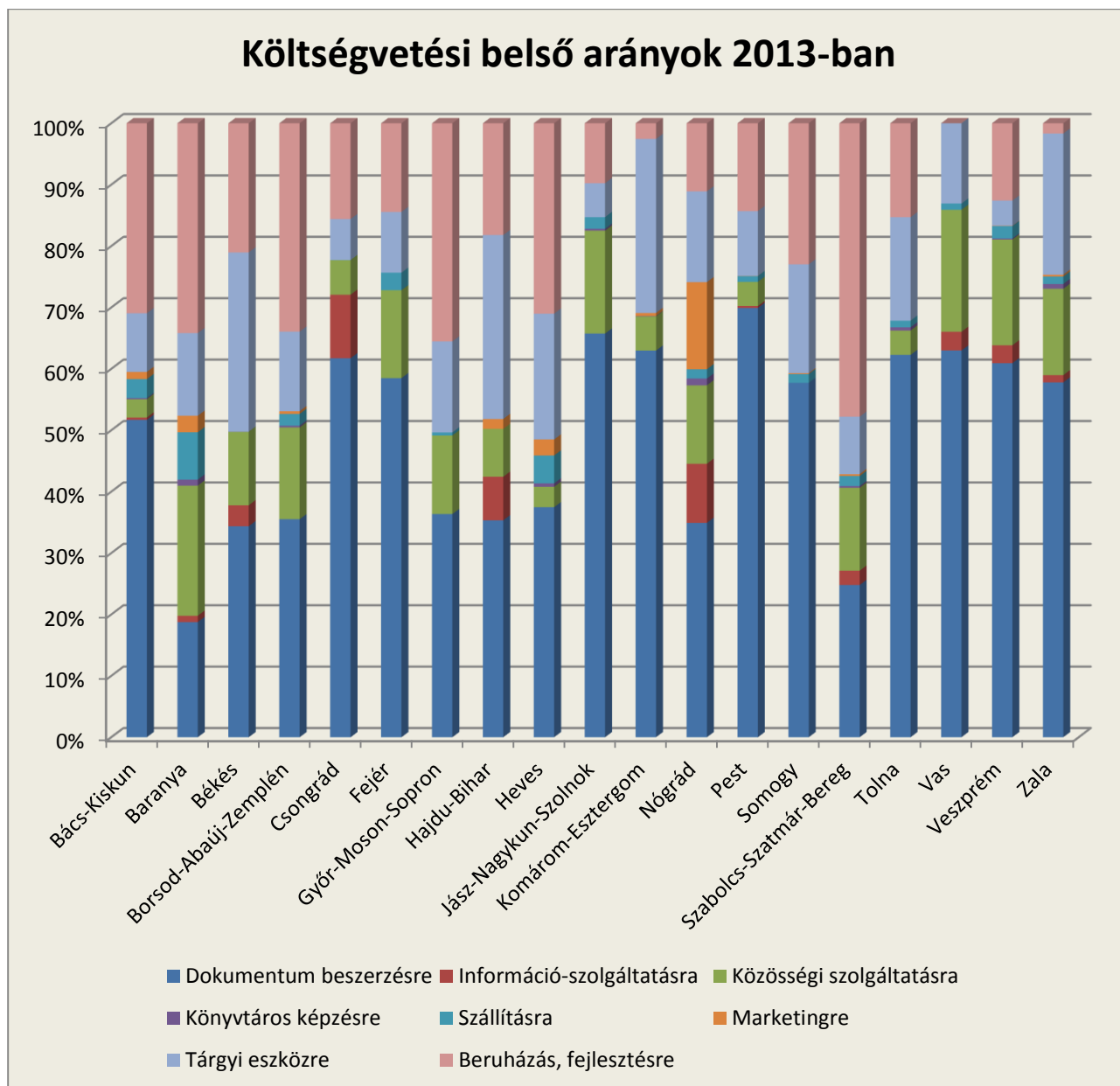
A közösségi szolgáltatások biztosítása, a képzések, tanfolyamok, szabadidős programok. a KSZR rendszer erejét mutatják.

2013-ban KSZR forrásból a könyvtári szolgáltató helyek 7 998, egyéb forrásból 6 798, összesen 14 796(!) közösségi programot szerveztek, melyeken összesen közel fél millió (466 081) állampolgár vett részt.

2013-ban egy szolgáltató helyen átlagosan 6,5 rendezvényre került sor. A 2014-es terv szerint ebben az évben 13 121 programot szeretnének megvalósítani a könyvtárak 333 507 fő részvételével. Ez 5,6 program/szolgáltató hely/év átlagos értéket jelent. Fontos feladat a csökkenő tendencia okainak vizsgálata, a növekvő tendencia visszaállítása.

A KSZR költségvetés belső arányai, dokumentum beszerzés

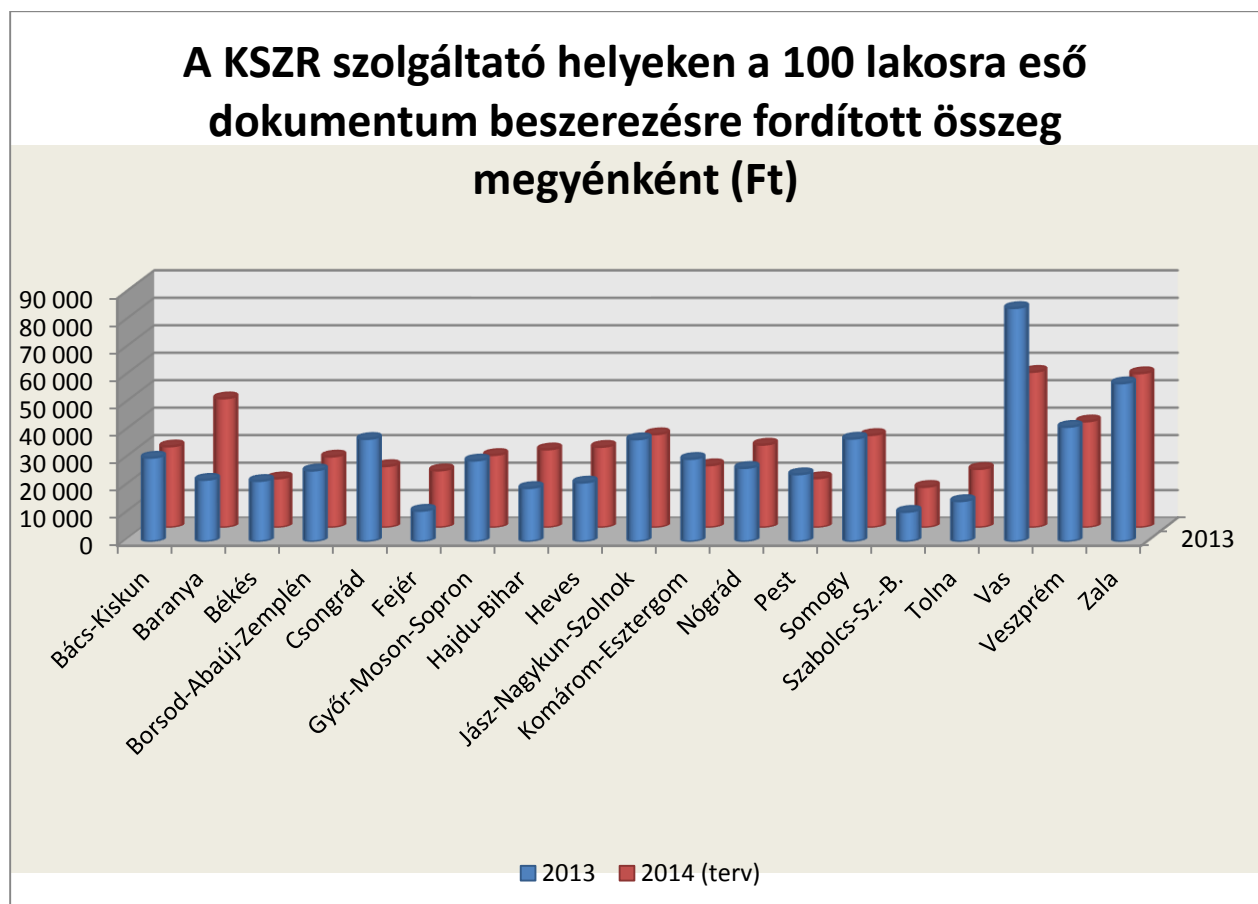
A KSZR eredményességének vizsgálatában kiemelt fontosságú az alábbi három tevékenység, melynek 2013. évi támogatási felhasználása az alábbi arányokat mutatja:

- könyvtári közösségfejlesztés: 8,5 %
- gyűjteményfejlesztés: 40,1 %
- eszközfejlesztés, beruházás a szolgáltatások működtetéséhez: 27,5 %

A KSZR kiegészítő támogatás felhasználásban jól láthatóan meghatározó a gyűjtemény frissítésére (átlagosan mintegy 40 %) és a kis értékű tárgyi eszközökre, fejlesztésre (átlagosan mintegy 27 %) fordított összeg. Utóbbi két fő felhasználási irányt takar:

- Informatikai infrastruktúra fejlesztést. Az elektronikus kommunikációra való alkalmasság a könyvtári működés alapja. Ezen a felületen nemcsak kapcsolattartás folyik, hanem ezek az eszközök teszik lehetővé a megyei könyvtár és az egyéb távoli gyűjtemények helyben szolgáltatását. Emellett ezek az eszközök elengedhetetlenek a képzések, továbbképzések helyi megszervezéséhez is.
- Környezeti (bútorzat, világítás, térkialakítás) fejlesztést. A könyvtári tér szolgáltatásra való alkalmassága meghatározó jelentőségű: a korszerű könyvtár, korszerű működési környezetet feltételez. A szolgáltató helyek külső és belső felújítását, fűtéskorszerűsítését ugyanakkor már egyéb forrás biztosítja. Rendkívül fontos szerepet kap a Nemzeti Kulturális Alaptól pályázható forrástámogatás, továbbá az önkormányzatok saját forrásainak felhasználása.

A gyűjtemény frissítését, a gyarapítást szemlélteti az alábbi ábra. 2013-ban száz lakosra esően 10 és 80 ezer forint között költöttek dokumentumra. A 2014-es tervek szerint a területi különbségek csökkenni fognak, kisebb mértékű kiegyenlítődés figyelhető meg, a megyénkénti legkevesebb (14 753 Ft/100 fő) és legtöbb (56 086 Ft/100 fő) dokumentum-beszerezési összeg között.

Iskolai könyvtári ellátás és a KSZR
Nemzetiségi ellátás és a KSZR

Az iskolai könyvtári feladatok valamint a nemzetiségi feladatok ellátására a rendszer felkészült, de jelenleg ez a kapacitás még nem kellően kihasznál. A KSZR könyvtári szolgáltató helyek többsége alkalmas az ún. „kettős funkciójú”, azaz települési és iskolai könyvtári feladatokat egyaránt ellátó feladatellátásra. Minél kisebb egy település, annál inkább indokolt ez az összevont feladatellátás. Az önkormányzati könyvtár és az állami fenntartású iskola könyvtári együttműködését megállapodás szabályozhatja. Jelenleg megállapodás alapján kevés iskolai könyvtárat működtet a KSZR rendszer

2013-ban 307 kettős funkciójú könyvtári szolgáltató hely volt, s ennek 33,5 %-ában volt érvényes megállapodás. A 2014-es tervek 328 kettős funkciójú könyvtári szolgáltató hellyel számolnak. Ezek közül 131 esetben zajlik (40 %) megállapodással alátámasztott szolgáltatás. A továbblépést a köznevelési és a kulturális terület erre vonatkozó megállapodása jelentheti.

A nemzetiségi ellátás minden települési könyvtár, KSZR könyvtári szolgáltató hely alapfeladata. A helyi igényeket elsősorban a gyűjteményépítés során veszik figyelembe. A nemzetiségi önkormányzatoknak, a civil szervezeteknek és általában a település vezetésének ugyanakkor lehetősége van arra is, hogy a nemzetiségi könyvtári ellátást megállapodás alapján biztosítsa. Ahol élénk nemzetiségi közélet van, ott a könyvtár is gazdag állományt, programkínálatot, civil szervezeti támogatást biztosít.

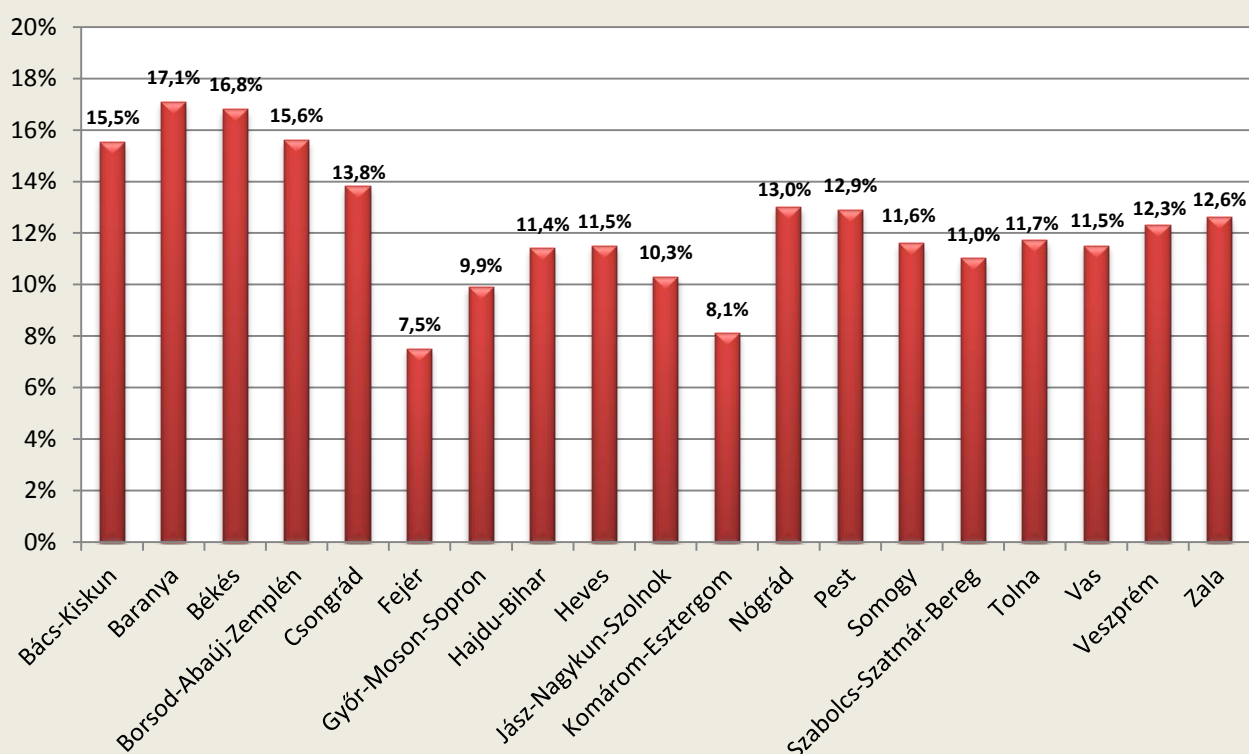
Nemzetiségi ellátást megállapodás alapján 18 szolgáltató hely működtetett 2013-ban. A 2014-es tervezési dokumentumokban 79 megállapodás alapján működtetett nemzetiségi szolgáltató hely szerepel. Ezen a területen is továbblépés szükséges.

A könyvtári szolgáltatások elérhetősége, hozzáférés

A szolgáltatások elérhetőségét, vagyis a hozzáférést több szempontból vizsgálhatjuk.

Az alábbi ábra a könyvtárhasználók arányát szemlélteti. Jól látható, hogy az egyes megyékben eltérő a használati arány. Célként feltétlenül a 12 %-ot meghaladó használói arány elérését kell meghatároznunk, és vizsgálni szükséges az igen alacsonynak tekinthető adatok speciális okait.

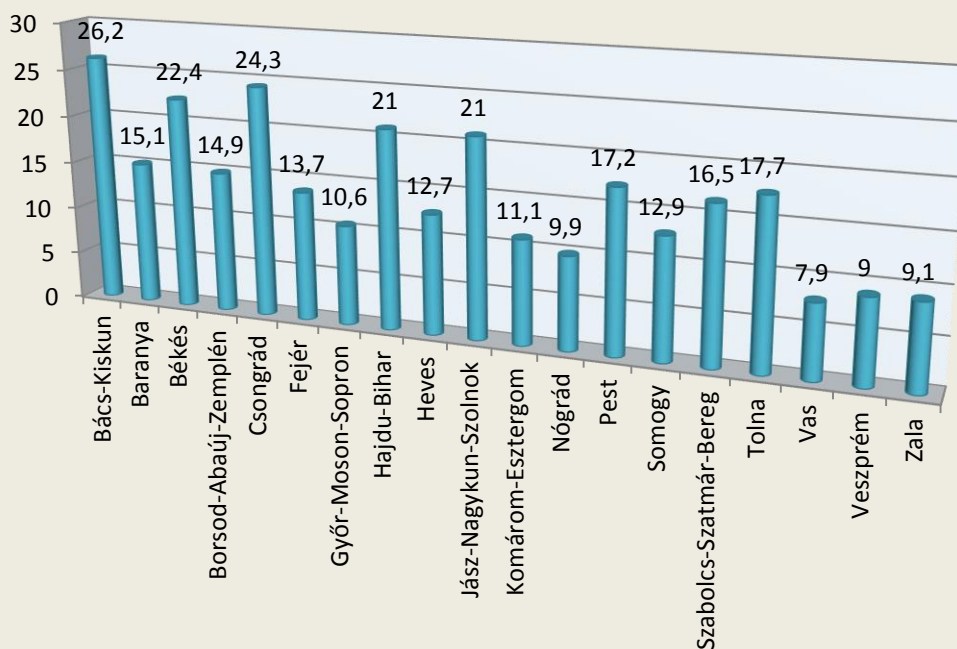
A KSZR szolgáltató helyeken a regisztrált használók aránya az ellátandó közönség tükrében

A könyvtári szolgáltató helyek nyitva tartása

A szolgáltató helyek működtetése során már elvárás, hogy lehetőleg minimum heti két napon, legalább heti 12 órában legyen nyitva a könyvtár. Törekszünk a nyitva tartási idő olyan meghatározására, hogy az hétvégére, vagy a hivatali rendtől eltérő időpontra (este) is essen, hogy minden olvasói csoport elérhesse a könyvtárat. Természetesen a legnagyobb figyelem az oktatásban résztvevőkre esik, hiszen ők a legjellemzőbb könyvtárhasználók.

A könyvtári szolgáltató helyek átlagos nyitva tartása egy héten 2013-ban (óra)

Mivel a nyitva tartás feltétele a megfelelő óraszámú foglalkoztatott személyzet, ezért ez a kérdés meghatározó a továbblépés szempontjából, melyben fontos szerepe van a helyi önkormányzattal történő együttműködésnek.

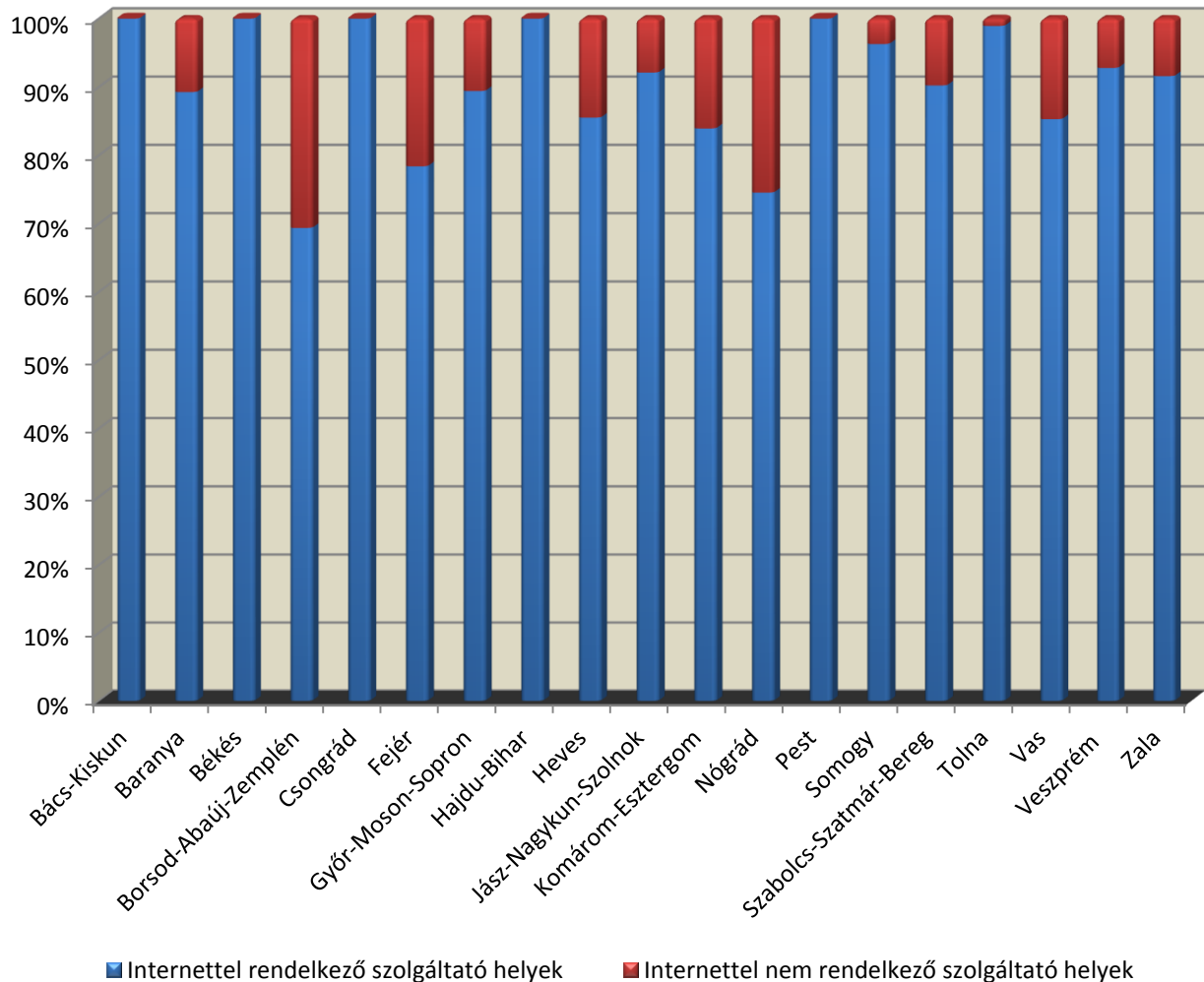
A 2013. évi adatok alapján 2 155 telepített szolgáltató helyen 265 főfoglalkozású (12,3%), 715 részfoglalkozású (33,2%), 911 megbízási díjas (42,3%), 218 közhasznú foglalkoztatott (10,1%) és 168 önkéntes (7,8%) tevékenykedik. Jellemző foglalkoztatási forma a megbízási díjas, az összes foglalkoztatott 42,3%-a. A foglalkoztatottak képzése 25-93% közötti arányban felel meg az előírásoknak.

A 2014 évi tervek alapján a könyvtárosok képzésére nagyobb összeget fordítanak a könyvtárak, mint 2013-ban. A megbecsült, stabil, megfelelő helyi ismeretekkel és társadalmi kapcsolatokkal rendelkező munkaerő a KSZR ellátás egyik legfontosabb tényezője.

Hozzáférés az internet használat tükrében

A szolgáltató helyek működtetése során már elvárás, hogy minden könyvtári szolgáltató hely rendelkezzen olvasói és munkatársi internet hozzáféréssel. A könyvtárbuszokon az internet szolgáltatás műholdas kapcsolattal megoldott.

Az internetelés aránya a könyvtári szolgáltató helyeken megyénként 2013-ban

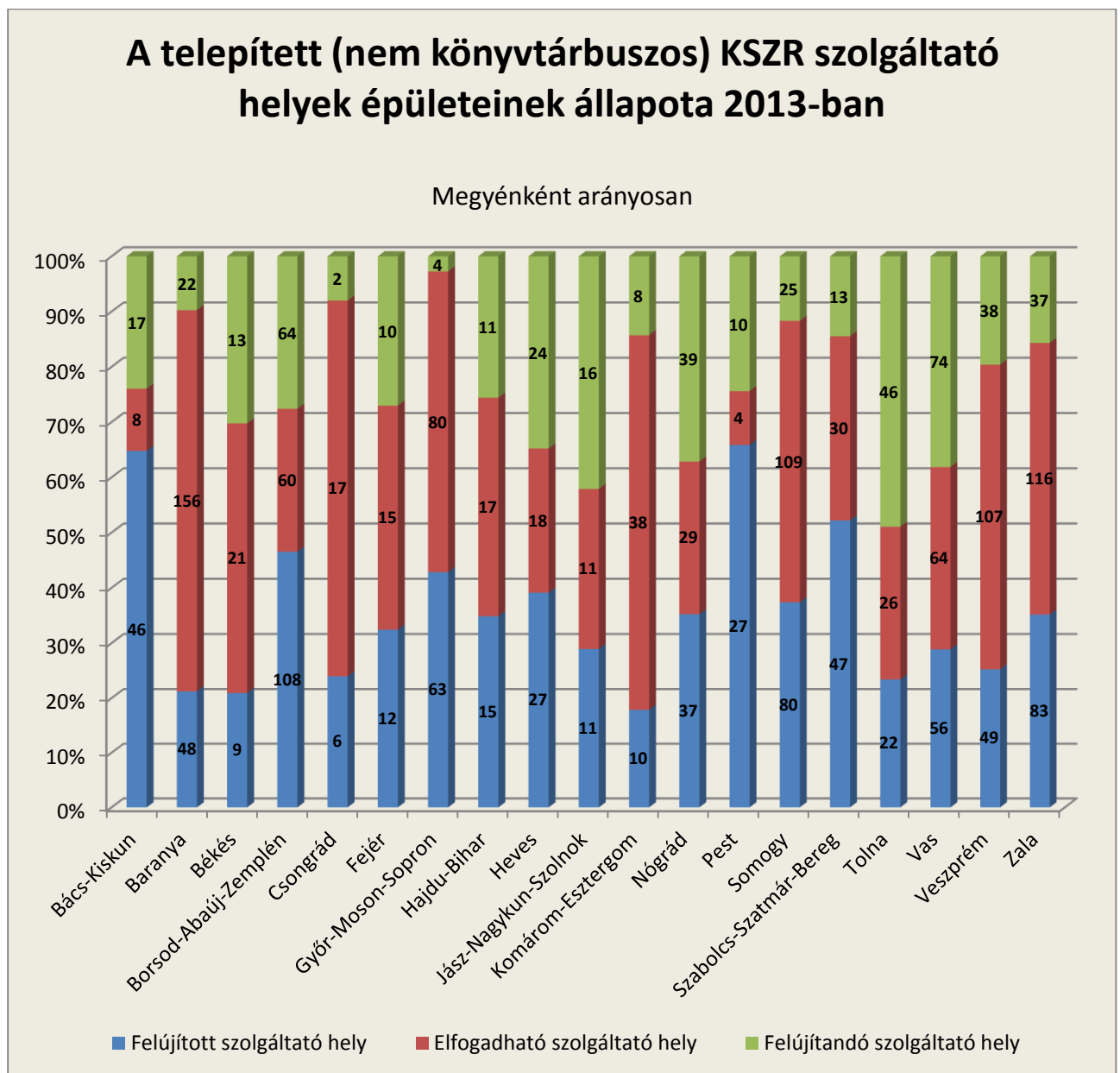

E területen jelentősebb fejlesztést Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád megyék igényelnek. Fejér megye 2013-ban csatlakozott a KSZR ellátáshoz, esetükben feltehetően ez magyarázza az ellátottsági helyzetet.

A könyvtári szolgáltató helyek állapota

A megyei könyvtáraknak gyakran komoly „harcot” kell vívniuk a helyi önkormányzatokkal az általuk bemutatott fejlesztési javaslataik elfogadtatásáért. Bezárt könyvtár nem vonz olvasót. A nyitva tartó

könyvtárnak viszont olyanná kell válnia, hogy az olvasónak legyen kedve és igénye az ismételt visszatérésre. Ezt többek között az épület állapotának, bútorzatának fejlesztésével érhetjük el. Ebben elsősorban Bács-Kiskun megye ért el látványos eredményeket. Fontosnak tartjuk ezért az NKA pályázati lehetőség fenntartását és lehetőség szerinti bővítését, valamint egyéb pályázható fejlesztési források megszerzését. A könyvtárhasználat minden mutatója emelkedik, ha a felhasználó ízléses, tiszta, rendezett, számára megfelelő célbútor (pl. gyermek bútorok) mellett használhatja a könyvtárat.

A 2 155 telepített szolgáltató helyből 473 esetben (22%) felújítandó az épület, 698 esetben (32%) felújítandó a bútorzat.

A 2014-es tervekben a szükséges arányban szerepel az épület és a bútor felújítása. Épület esetében a megjelölt tempóval 6 év alatt lehet a felújítással végezni. A bútorfelújítás esetében a 2014-es terv a szolgáltató helyek 7%-ára terjed ki, azaz ezzel a tempóval 5 év alatt lehet ezt a feladatot teljesíteni.

Az akadálymentesség érdekében további előrelépés szükséges. A 2 155 telepített szolgáltató helyből 1 317-et (61%) kell még akadály mentesíteni. A szolgáltatásban a legteljesebb körben a könyvtárbuszok akadálymentesek.

További fontos adat, hogy a 2 155 telepített szolgáltató helyből 1 279 esetében (59%) kell fejleszteni a biztonságtechnikai eszközöket.

A könyvtári szolgáltatások a kölcsönzések tükrében

A száz lakosra eső kölcsönzött kötetek száma most még két megye - Bács-Kiskun és Pest - kivételével meghaladja a helyben használt kötetek számát. Azaz a könyvtárhasználók több kötetet kölcsönöznek, mint amennyit helyben használnak. Ugyanakkor tapasztaljuk, a könyvtárhasználat átalakul. Ezen belül a kölcsönzések száma csökken. A könyvtári statisztika alapján az alábbi trend rajzolódik ki.

Magyarország könyvtári összesen:	2009	2010	2011	2012	2013
Kölcsönzött dokumentum, kötet, db	33 756 691	33 009 189	32 322 909	30 485 206	28 625 556

Látható, hogy a kölcsönzések száma 2009 – 2013 között folyamatosan csökkent, így vélhetően kevesebb művet olvasunk el elejétől a végéig.

Ugyanakkor, ha információra van szükségünk, akkor azt a jól feltárt állomány számos példányából (könyvek, folyóiratok, adatbázisok) gyűjtjük össze. Ezt tükrözi, hogy Pest megyében 17 %-al, Bács-Kiskunban 59 %-al haladja meg a helyben használati érték a kölcsönzési számot!

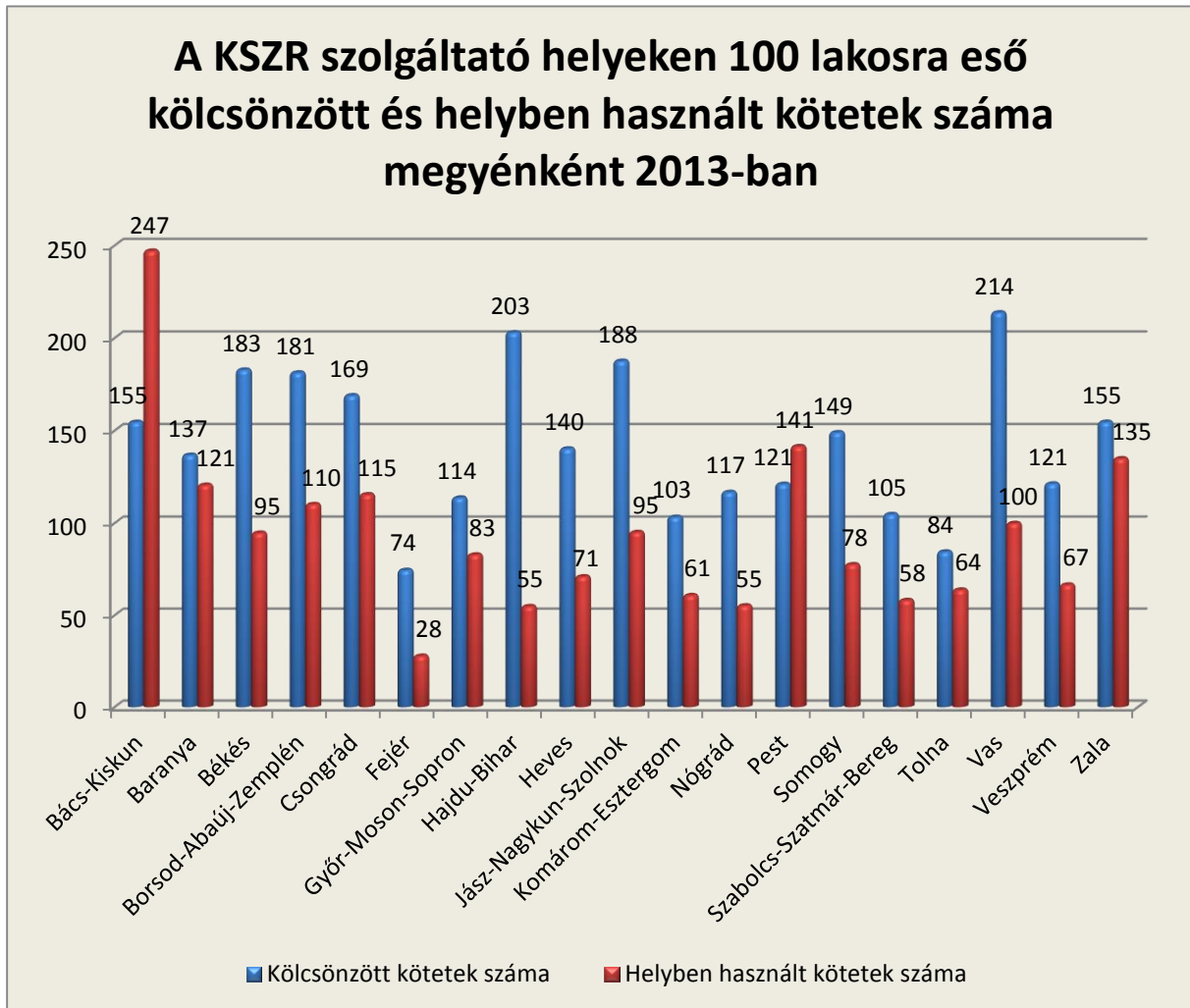
A könyvtárhasználat átalakulását pozitív mutató is jelzi, hiszen míg a kölcsönzések száma csökken, addig a helyben használat mellett egyre nagyobb teret nyer a távoli könyvtárhasználat.

Magyarország könyvtári összesen:	2009	2010	2011	2012	2013
Távhasználatok számának alakulása	60 380 320	62 052 954	70 107 190	73 897 785	76 691 875

A KSZR rendszer fejlesztési tervei alapján 2018-ra valamennyi könyvtári szolgáltató hely állománya teljesskörűen feltárt és publikált lesz, így számos szolgáltatásért (pl. előjegyzés, hosszabbítás, irodalomkutatási igény bejelentés, házhoz kölcsönzés, adatbázisok használata, teljes szöveges elérés stb.) már nem kell a könyvtárba elmenni. A távoli könyvtárhasználat mérési gyakorlatát ugyanakkor fejleszteni szükséges. Sok könyvtári szolgáltató hely jelenleg nem tudja még kimutatni,

hogy hány alkalommal nyújtott távoli szolgáltatást, pedig az országos adatok alapján egyre jellemzőbb használati formáról van szó.

A könyvtári szolgáltató helyek használatára jellemző továbbá a gyermek (14 év alatti) olvasók összes olvasóhoz viszonyított magas, az egyes megyékben 32-79% között mozgó aránya.

A 2013. évi teljesítések és a legfontosabb tárgyévi tervadatok áttekintése egyértelműen alátámasztja, hogy a rendszer hatékonyan működik. Ezt az eredményességet a jövőben igen erőteljes belső és külső kommunikációval kell erősíteni annak érdekében, hogy a könyvtárak kiemelt társadalmi szerepvállalásának ezen mintája, mind a települések lakossága, mind a helyi és országos döntéshozók számára példaként szolgáljon.

Az adatsorok ugyanakkor arra is rámutatnak, hogy jelenleg jelentős különbségek tapasztalhatók a legfontosabb tevékenységek mutatószámai között, ezek csökkentése kiemelt feladat.